

TIPOLOGIA FRAZEI ÎN CREAȚIA VIEREANĂ

Adela NOVAC, dr., conf. univ., Facultatea de Litere,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: *The structure of the sentence in G. Vieru's poetry is directed towards simplified models, although there are many inversions of the constituent parts of sentences. The sentence is characterized by complexity (the number of compound sentences prevails over the composite ones). The composite sentences, actually, reflect the author's style, peculiarities of reflection, techniques to structure thoughts and ideas. It is worth mentioning that the syntactic complexity of the composite sentence makes the reading of a piece of literature difficult, but G. Vieru arranges the syntactic components very carefully, thus, offering the reader the possibility to penetrate to the essence at a more careful reading.*

Keywords: *sentence, composite sentence, subordination, coordination, syntactic constituents.*

Structura textului vierean este foarte variată. Astfel, ne propunem să examinăm particularitățile structurale ale diverselor tipuri de texte prezente în creația lui Grigore Vieru. Vom opera cu termenul frază, text și enunț. Termenul tradițional *frază* e conceput ca o structură alcătuită cel puțin din două propoziții, aflate într-o anumită relație sintactică, fiind, în același timp, o modalitate a autorului de a se exprima. În acest sens, lingviștii menționează că „frază este o unitate sintactică superioară, care este

alcătuită din două sau mai multe propoziții gata constituite, cu condiția ca acestea să contracteze între ele cel puțin unul din raporturile sintactice posibile în frază în română” (Dimitriu 2002: 883).

Cît privește termenul *enunț*, trebuie să precizăm că sintaxa modernă îl consideră un echivalent al propoziției, dar, în același timp, și al frazei. În acest sens, enunțul, echivalent al propoziției, este o structură preferată de către vorbitori, în comparație cu enunțul-frază, care se structurează mai greu de către vorbitori și presupune o decodare mai dificilă din partea receptorului.

Textul, la rîndul său, este o structură mai amplă, alcătuită din două sau mai multe enunțuri-frază coerente. În acest sens, lingviștii susțin că „textul este unitatea lingvistică superioară propoziției sau frazei” (Diaconescu 1989: 219); „textul este o unitate sintactică superioară care are în structură două sau mai multe fraze gata constituite... fiind obligatorie contractarea unui raport sintactic între aceste elemente constitutive” (Dimitriu 2002: 883).

E știut faptul că „între enunțuri se stabilesc anumite relații sintactice marcate formal prin jonctive coordonatoare, subordonatoare sau prin juxtapunere. În acest sens, dacă, la nivel frastic, relațiile indicate de conectori între componentele enunțului sunt, în primul rînd, sintactico-semantice și, secundar, pragmatice, la nivel transfrastic, legăturile dintre enunțuri sunt, în special, de natură pragmatică [...]. Astfel, la nivel transfrastic, nu regulile sintactice interesează, ci constrîngerile de ordin pragmatic, conexiunea dintre două sau mai multe enunțuri ținînd cont de intenția de comunicare, de condițiile de realizare a acesteia și de efectul scontat (adică de reușita comunicării)” (Dragomirescu 2010: 767).

În baza celor menționate mai sus, afirmăm că, în poezia lui Grigore Vieru, sintaxa propoziției relevă tendința către modele simplificate de organizare, deși sunt de reținut numeroasele tipuri de inversiuni ale părților constitutive ale enunțurilor. Prin contrast, sintaxa frazei se distinge prin complexitate, efect al predominanței raportului de subordonare, juxtapunere și, mai rar, de coordonare între propozițiile principale sau între subordonatele omogene. Fraza, de fapt, reflectă stilul autorului, particularitățile lui de reflecție; felul cum sunt structurate frazele trădează intenția autorului de a enunța mai multe idei și de a le plasa pe același trunchi / bază a frazei (una sau mai multe propoziții principale), frazele, în cazul dat, avînd o funcție descriptivă. E adevărat: complexitatea sintactică a frazei va face ca lectura să fie dificilă, dar autorul știe să structureze componentele sintactice, să le aranjeze astfel, încît, la o lectură atentă, să se poată pătrunde în esența relatărilor și cugetărilor autorului.

Obiect al discuțiilor noastre este fraza și tipologia ei.

Astfel, *tipul structural* al frazei poate fi determinat în baza raporturilor ce se stabilesc între constituenții propoziționali. Astfel, conform tipului structural, vom deosebi următoarele tipuri de fraze:

1. **frază formată prin coordonare** e fraza alcătuită din unități situate pe același plan și legate între ele prin coordonare, fiind dispuse numai pe plan orizontal. În creația lui Grigore Vieru atestăm fraze cu propoziții legate prin **coordonare**: *Nu sînt atît de tînăr, / dar nici bătrîn nu sînt* (Alt cîntec, 100); *A îmbătrînit norocul / Și nu mai găsește locul* (Cîntec basarabean, 365); *Am început lucrul / și le-am chemat la mine pe toate: pe Maria, pe Ana, pe Alexandra, pe Ioana* (Mică baladă, 29); *Am s-ajung atunci, poate, / La mijlocul ei aproape, / Ci să nu închideți cartea / ca pe recile-mi pleoape* (Legămînt, 30); *Mi-a dat inima ei mama, / Dar tot mă mai doare* (Transplantare, 32); *Plugarii se stropesc cu apă pe față / Și trupul lor se luminează / ca o fremătătoare dimineață* (Apă vie, 33); *Bucurii simple, / Dar care dorul de viață mi-aprind* (Metafora, 86); *Curînd va răsări soarele / Și va fi ca trupul tău / Gol, rourat* (Ce tînără ești, 93); *A îmbătrînit norocul / Și nu mai găsește locul, / Îi bătrîn, / Trage să moară, / Și nu mai ajunge-n Țară, Cucule* (Cîntec basarabean, 365) etc.

Constatăm, la nivel joncțional, preponderența conjuncțiilor *și*, *dar*, *ci*. Aceste conjuncții au o frecvență diferită: conjuncția *dar* este utilizată mai des decît celelalte două. Situîndu-se la începutul versului, conjuncția *și* (sau *iar*) sugerează continuitatea unui discurs început anterior: *Și-ți place zborul fără șa / Și nimeni, nimeni nu-i în stare / Aripa -ți a o-cătușa* (Albina, 154); *Și pîinea e o fericire* (Și pîinea, 119). În același timp, conjuncția *și* poate exprima un raport adversativ atenuat: *Îmi cade brațul slab / Și părul ce mă curmă / Se face tot mai alb* (Alt cîntec, 100); *Ce-a spus oare mutul? / Și ziua oare ce-a spus?* (Mutul, 146). Conjuncția *ci* concurează în vers conjuncția *dar*, cu care apare în paralel: *Dar nu de stele / Se pustiește cerul, / Ci de mîinile tale* (De la mîinile tale, 132) sau poate comporta semnificația conjuncției *și*: *Ci doar în limba ta / durerea poți s-o mîngîi, / Iar bucuria s-o preschimbi în cînt*; în strofa următoare conjuncția *și* de la începutul versului introduce versul anterior: *Și doar în limba ta / Poți rîde singur / Și doar în limba ta / Te poți opri din plîns* (În limba ta, 50).

Sintaxa frazei, în creația viereană, se caracterizează prin prezența raportului de coordonare stabilit atât la nivelul propozițiilor principale, cât și la nivelul celor subordonate: *Ei au venit și-au plecat* (Nisipul de gheață, 218); *Curînd / va asfinți soarele / Și va avea îndureratul / Meu chip* (Ce tînără ești, 93); *Merg singur spre Dumnezeu / Și număr cîți români s-au pierdut* (Steagul de gheață, 239); *Știu că frate-mi ești și-mi ești părinte / Acum nimeni nu mă poate mînte* (Cîntec de leagăn pentru mama, 44); *Ea știe cînd și unde / M-am îndreptat din poartă* (Mai bine, 104) etc. Mai mult chiar: conjuncția coordonatoare și poate lega între ele două fraze: *Cum să iubești ochii / Din care seceta vine / Pîrjolitoare, / Seceta?! / Și mîinile – cum?!- / Din care năvalnic curge pustiul, / Pustiul?!* (Cum să iubești, 152).

2. frază formată prin subordonare este fraza alcătuită dintr-o propoziție principală și una sau cîteva subordonate, fiind dispuse pe plan vertical. De exemplu: *Nu-mi lua cercei și salbe, / Că de-acum am plete albe* (Cîntecul mamei, 43); *Care întîi va ajunge, pe aceea-n perete o voi zidi* (Mică baladă, 29); *Ce-mi dăruî tu / puțin e* (Această ramură, 84); *Încerci să te aperi / De fereastra prin care / L-ai văzut depărtîndu-se* (Stampă, 150); *Iar tu să vii din ploaie / cu părul lung și ud / și eu din plete stropii cum pică să-i aud* (Blestem de dragoste, 34); *La ceas de taină / Ei vor veni / Să-și odihnească brațul de piatră, fruntea grea ca de piatră și să vadă / Ce-i de făcut mai departe* (Brîncuși, 37); *Pur și simplu cad frunzele / Spre a ne vedea mai bine / Cînd sîntem departe* (Metafora, 86); *Mai bine mă cunoaște / Cea care ură-mi poartă* (Mai bine, 104); *Dacă pîinea ar plînge, / Atunci toată suflarea, / Tot omul / I-ar șterge lacrima* (Atîta sînge, 363); *Nu știu cum și de unde / Băiatul meu / A scos ieri / Această jucărie veche* (Ocheanul, 43); *Fug înapoi în ploaie / Să mă ascund* (Baladă, 53); *Ea știe cînd și unde / M-am îndreptat din poartă / Prin care lunci voi trece / și peste care ape, / Ce țin ascuns sub frunte, / Ce tăinui sub pleoape* (Mai bine, 104); *Departe nu alerg ca riul, / Căci cine uită, se destramă* (Spre chipul tău, 109); *S-o lăsați așa, deschisă, ca băiatul meu ori fata / să citească mai departe / Ce n-a dovedit nici tata* (Legămînt, 30); *Nu-mi lua cercei și salbe, / Că de-acum am plete albe* (Cîntecul mamei, 43); *Nu frică, nu teamă - milă de tine mi-i, / Că n-ai avut niciodată mamă, / Că n-ai avut niciodată copii* (Litanii pentru orgă, 137) etc.

Analizînd exemplele de mai sus, observăm că la introducerea subordonatelor în frază își dau concursul diverse jonctive: *care, ce, că, unde, cum, cînd, căci* sau *direct prin conjunctiv*.

Am putea menționa, în acest sens, frecvența sporită a jonctivului *care*. Atunci cînd semnificația poetică devine abundentă, cînd starea de tensiune crește, fraza devine mai amplă, cu mai multe subordonate atributive: *Brațele mele / Care pot sfărîma piatra / Și frînge oțelul; / Care pot sugruma peste fagul cel verde / Vipera șuierătorului fulger; / Care pot ține strîns / Ca pe-o monedă de aur / Rana lăsată în palmă / De tîrnăcop; / Care pot legăna pe ele / Toată zăpada pletelor mamei* (Brațele mele, 98); *Există o pasăre singură, / există o pasăre / care cîntă sus pînă cînd / mamă devine și moare. / Există niște pui singuratici, / există, o, niște pui / care țipă sus pînă cînd / mama le-nvie. / Există un cuib somnambul, / există un cuib / care umblă noaptea / pe marginea crengii și-a frunzei. / Există o iarbă ce-ajunge la cuib, / există o limpede iarbă* (Poem, 108). Ultimele strofe rup echilibrul sintactic și semantic al expresiei, sugerînd o modificare în lumea interioară a eului liric (resemnarea): *Aceste brațe (uitați-le!) / Sunt două strigăte / Înăbușite c-o roză, / Ah, dragoste!* (Brațele mele, 98); *Cu ea copiii și pasărea-mamă / se spală pe ochi dimineața* (Poem, 108).

Un registru bogat din punct de vedere funcțional îl are și adverbul relativ *cînd* care, de obicei, introduce în frază o circumstanțială temporală: *Așa ai mers pînă cînd, / Pînă cînd, mamă, ai ajuns / În fața acestui soare asfințit* (Așa ai mers tu, mamă, 128); *Știu că pașii tăi mă latră / Cînd, durut, la ei revin* (Cîntare scrisului nostru, 170); *Și plîneră de bucurie / Cînd aflară / Că sunt cuvinte românești / Și pot să cînte* (Logosul și muzica, 214) etc.

Jonctivul *cînd* generează ambiguități, la nivelul frazei viereane, și descifrarea lor ține de percepția cititorului, de cultura lui filologică. Astfel, poate fi confundată circumstanțiala temporală cu cea condițională: *De unde știi, mamă, / Cum arătai tînără / Cînd nu ți-ai întipărit / Pe nici o poză chipul* (De unde știi?, 127); *Cum aș putea cîndva, măicuță, / Cum aș putea a te uita / Cînd primul cer văzut de mine / Sunt ochii tăi, privirea ta, / Măicuță* (Primul cer, 249); *Dar cum să mă apăr, / Cînd însuși trupul lui Crist / Mai sîngerează încă* (Poem, 204); *Cu ce ne putem lăuda, / Cînd Domnul / Cu numai suflarea Sa / Rotește soarele și toate stelele* (Cu ce ne putem lăuda, 266) etc. În exemplele date, subordonatele introduse cu jonctivul *cînd* sunt, de fapt, subordonate condiționale și nu

temporale. Atestăm și exemple în care subordonata introdusă prin *cînd* îl pune pe cititor în situația de a deosebi circumstanțiala temporală de cea cauzală: *Cînd mai mult pe nelumină / te închini acestui lut* (Floarea-soarelui, 116) etc.

În același timp, starea emotivă a autorului dictează plasarea propozițiilor subordonate înaintea regentei, acestea preluînd accentul semnificativ al ideii poetice: *Care întîi va ajunge, / pe-aceea-n perete o voi zidi* (Mică baladă, 29); *Mai ales, cînd arde pămîntul, / însetat de ploaie, / Mai ales, cînd nu se întoarce / tata de la războaie, / Mai ales, cînd plec prin străini / și nu scriu cu lunile acasă. / Mai ales, în amurg, / cînd soarele / după dealuri se lasă, / mă doare* (Transplantare, 32).

Un fenomen pe care îl atestăm în fraza viereană este și devierea de la norma lingvistică: o subordonată poate fi antepusă sau postpusă cuvîntului regent. Din anumite interese stilistice, propoziția subordonată e distanțată de regentul ei, mai bine zis, marginalizată, încît cititorul are nevoie să analizeze structura în profunzime pentru a decoda corect semnificația ei: *O roșie gheară / Este mușcată din geam / Care te biruie* (Stampă, 150). Astfel, în fraza dată, subordonata atributivă *Care te biruie*, conform normei, ar fi trebuit să ocupe locul imediat după cuvîntul-regent *gheară* pe care îl explicitează: *O roșie gheară / Care te biruie / Este mușcată din geam*. Bineînțeles, topica dată trădează starea de neliniște și de zburcucenie a eroului liric.

O trăsătură caracteristică creației viereane este și introducerea subordonatei direct prin conjunctiv. În acest caz, autorul, din anumite interese prozodice, evită utilizarea conjuncției *ca să*: *Îmi arunc în apă copiii / Să văd cum înoată* (Metafora, 86); *Mă temeam să nu-ți fie frig / zise mama* (Acasă, 105); *Vin rudele să mă vadă* (Acasă, 105); *Mă aplec să le sărut mîna* (Acasă, 105); *Și țistuiesc pe cei mici / să fie cumiși* (Acasă, 105); *Vorbesc în șoaptă afară... / Să nu-mi tulbure somnul* (Acasă, 105); *Mă rog iubitelui Iisus / Să-mi ierte vorba rătăcită* (Scrisoare din Basarabia, 161);

3. frază mixtă este fraza alcătuită din unități propoziționale legate prin raporturi de coordonare și subordonare: *Vin rudele să mă vadă, / vorbesc în șoaptă afară / ca la priveghi, să nu-mi tulbure somnul / și țistuiesc pe cei mici / să fie cumiși* (Acasă, 105); *Femeia / pasăre trebuia să fie, / să zboare, / Dar Dumnezeu aripi nu-i dete* (Femeia, 58); *Iar tu să vii din ploaie / cu părul lung și ud / și eu din plete stropii / cum pică să-i aud* (Blestem de dragoste, 34); *La ceas de taină / ei vor veni / să-și odihnească brațul / De piatră, / fruntea grea ca de piatră / Și să vadă / Ce-i de făcut mai departe* (Brîncuși, 37); *Iar cînd nu poți / Nici plînge și nici rîde, / Cînd nu poți mîngîia / Și nici cînta, Cu-al tău pămînt, / Cu cerul tău în față / Tu taci atuncea / Tot în limba ta (În limba ta, 50); Printre ramurile verzi, / Cucule, / Te auzi, dar nu te vezi, / Cucule, / Cîmți dureri, singură-tăți, / De-aceea nu te-arăți, / Poate chiar îți e rușine / Că la Prut nu este bine, / Cucule* (Cîntec basarabean, 364) etc.

4. fraza juxtapusă este fraza în care raporturile dintre propoziții se realizează fără jonctive. În general, juxtapunerea exprimă raporturile sintactice dintre propoziții mai puțin precis decît joncțiunea (în special, cînd leagă o subordonată de regenta sa). În acest caz, decodarea reușită de către cititor a nuanței pe care o comportă subordonata e dictată de nivelul de pregătire a acestuia, de capacitatea lui de a analiza structurile de suprafață în profunzimea și complexitatea lor.

Astfel, cît privește fraza juxtapusă, în creația lui Gr. Vieru, ea se dezvoltă în dimensiuni de amploare, ideea concentrîndu-se de la o propoziție la alta, de la un vers la altul, fraza, astfel, amplificîndu-și semnificația: *Te gîndești la pîinea ta, / Eu la a mea* (Atîta sînge, 363); *Mi-i dor necuten de Iisus / Mi-i dor de cele ce n-am spus / Doru-mi-i de Precista / și de zăpada de cîndva* (Ne-am născut într-o colindă, 347); *Ne-au mînat ca pe tîlhari, / Ne-am întors tot gospodari, / În Taiga lăsat-am casă / Tot cu poartă, tot frumoasă. / Ne-au mînat ca pe jivini / Ne-ntorsesem tot creștini / Tot creștini întorsu-ne-am, / Tot ca țară, tot ca neam!* (Balada celor deportați, 356); *Știu: cîndva la miez de noapte ori la răsărit de Soare, / Stinge-mi-s-or ochii mie / Tot de-asupra cărții sale* (Legămînt, 30); *Sunai al mamei pâr sub cetini / Veniră-n fugă-atunci prieteni* (Harpa, 45); *Nu știu: răsare iarba, / Mai curg pe văi izvoare?! (E-o liniște iubirea?, 101); Am cunoscut durerea, / nu am ce mai cunoaște (E-o liniște iubirea?, 101); Se gudură, se face mic, / Se lipește singur de frază* (Punctul, 55) etc.

În concluzie, menționăm că fraza în creația viereană este variată, ceea ce denotă complexitatea de idei pe care autorul încearcă să le transmită cititorului, dîndu-le formă și sens.

Referințe bibliografice:

1. Diaconescu, Ion, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

2. Dimitriu, Corneliu, *Tratat de gramatică a limbii române. Sintaxa*, vol. II, București, 2002.
3. Dragomirescu, Adina ș. a., *Gramatica de bază a limbii române*, coord. G. Pană Dindelegan, Univers Enciclopedic Gold, București, 2010.
4. Vieru, Grigore, *Taina care mă apără. Opera poetică* (ediție realizată de Grigore Vieru și Daniel Corbu). Iași: Editura Princeps, 2008.